

Andrzej Piotr Perzyński

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0002-2955-0909

Sobór Nicejski (325) w perspektywie międzyreligijnej i ekumenicznej

Abstrakt: Sobór Nicejski, który odbył się w 325 roku, odegrał kluczową rolę w zdefiniowaniu podstawowych doktryn Kościoła chrześcijańskiego i ma zasadnicze znaczenie dla współczesnej refleksji teologicznej. Zrozumienie jego historii i początkowej recepcji jest niezbędne do oceny jego znaczenia w dzisiejszym scenariuszu działań ruchu ekumenicznego. Obchodzona w 2025 r. 1700. rocznica Soboru Nicejskiego wpisuje się w znaczący kontekst historyczny, który obejmuje inne kamienie milowe, takie jak Jubileusz Nadziei i 60. rocznica zakończenia Soboru Watykańskiego II. Rocznicze te, wraz z obchodami ekumenicznymi, wzmacniają znaczenie Soboru Nicejskiego w historii Kościoła. Wydarzenie to nie tylko stworzyło podstawy doktrynalne, ale miało również kluczowe znaczenie dla współczesnego ruchu ekumenicznego, który dąży do przecięcia historycznych podziałów między wyznaniami chrześcijańskimi. Refleksja nad Soborem Nicejskim, w szczególności nad Symbolem nicejsko-konstantynopolińskim, jest postrzegana jako okazja do promowania jedności chrześcijan poprzez przecięcie uprzedzeń i polaryzacji, które wciąż istnieją.

Słowa kluczowe: 1700. rocznica Soboru Nicejskiego I, eklezjologia, ekumenizm, nicejskie wyznanie wiary, Sobór Nicejski I

Wstęp

W perspektywie obchodzonej w tym roku 1700. rocznicy zwołania Soboru Nicejskiego I (325) warto przypomnieć wspólną deklarację papieża Jana Pawła II i Patriarchy Antiochii Ignacego Zakka I Iwasa z 23 czerwca 1984 r. Był to niewątpliwie znak profetyczny. Obaj zwierzchnicy Kościołów – katolickiego i syryjskiego – wyrazili wówczas jednoznaczne wyznanie wiary oparte na Symbolu nicejskim, uznając go za trwały fundament wspólnoty wiary. Zgodnie podkreślili, że historyczne różnice, które w późniejszych wiekach doprowadziły do rozłamów i schizmy, nie dotyczyły

samej istoty wiary, lecz wynikały z uwarunkowań kulturowych, językowych i terminologicznych (Jan Paweł II i Moran Mar Ignatius Zakka I Iwas 1984). Ten głęboko ekumeniczny i profetyczny gest sprzed 40 lat ukazuje, że chrześcijanie różnych tradycji – mimo odmiennych form teologicznego i liturgicznego wyrazu – pozostają zjednoczeni w podstawowym wyznaniu wiary w Jezusa Chrystusa, Syna Bożego i Zbawiciela.

Obecny jubileusz Soboru Nicejskiego staje się zatem uprzywielejoną okazją do odnowienia wspólnego świadectwa wiary oraz do intensyfikacji dialogu zmierzającego ku jedności zakorzenionej w tym samym Credo.

Sobór Nicejski (325) uznawany jest za pierwszy sobór „ekumeniczny” nie tylko ze względu na uczestnictwo biskupów z całego świata chrześcijańskiego (*oikoumenē*), lecz także z powodu swojej trwałej recepcji w różnych tradycjach chrześcijańskich. Jak przypomina najnowszy dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej pt. „Jezus Chrystus, Syn Boży, Zbawiciel” (2025), sobór ten był momentem definicyjnym dla wyznania wiary, które do dziś stanowi fundament wspólnoty wiary wielu Kościołów¹.

We współczesnym ruchu ekumenicznym Pierwszy Sobór Nicejski pozostaje istotnym wydarzeniem historycznym, pokazującym, jak chrześcijanie z różnych środowisk i szkół doktrynalnych spotkali się, aby zająć się różnicami teologicznymi i ustanowić podstawową wspólną doktrynę wiary chrześcijańskiej.

Niniejszy artykuł podejmuje próbę teologicznego i eklezjologicznego odczytania Soboru Nicejskiego jako wydarzenia o wymiarze międzyreligijnym i ekumenicznym. Na podstawie dokumentu Międzynarodowej Komisji Teologicznej zostaną przedstawione

¹ Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej „Jezus Chrystus, Syn Boży, Zbawiciel. 1700. rocznica Soboru Powszechnego w Nicei (325–2025)”, wydany 3 kwietnia 2025, nie jest jedynie akademickim tekstem teologicznym. Stanowi raczej syntetyczne opracowanie, które może wspierać pogłębianie wiary i jej świadectwa w życiu wspólnoty chrześcijańskiej. Sobór Nicejski był bowiem pierwszym wydarzeniem w historii Kościoła, w którym jedność i misja zostały wyrażone w skali uniwersalnej w formie synodalnej (stąd nazwa „powszechny”, w ang. wersji dokumentu „ecumenical”). Tym samym stał się punktem odniesienia dla współczesnego procesu synodalnego Kościoła katolickiego.

kluczowe motywy teologiczne, które nie tylko ukształtowały nicejską doktrynę wiary, lecz także nadal żywo inspirują dzisiejszy dialog między Kościołami. Szczególna uwaga zostanie poświęcona Symbolowi nicejskiemu jako przestrzeni ekumenicznej komunii. Pierwszy sobór ekumeniczny był wzorem i początkiem synodalnego sposobu podejmowania decyzji w Kościele. Ponadto omówione zostanie zagadnienie wspólnej daty świętowania Wielkanocy.

1. Credo nicejskie – ekumeniczne wyznanie chrystologiczne

Spoglądając wstecz na Sobór Nicejski, nie możemy nie myśleć o przełomie w historii chrześcijaństwa spowodowanym wprowadzeniem nicejskiego wyznania wiary (por. Wołyniec 2024, 35–55). Do dziś stanowi ono nić jednoczącą chrześcijan, która ma potencjał przekraczania podziałów konfesyjnych i kulturowych Kościołów. Credo nicejskie przypomina nam o naszym wspólnym dziedzictwie i podstawowych przekonaniach, które definiują wiarę chrześcijan, przygotowując solidny grunt, na którym możemy budować nasze wysiłki na rzecz jedności i wzajemnego zrozumienia. Chociaż tradycje kościelne różnią się pod względem regularnego stosowania i wyznawania *Credo*, to jednak jest ono w stanie zapewnić fundament dla jedności w wierze, której nieustannie poszukujemy (por. Pyc 2019, 13–32; Schatz 2002, 22–39).

Sobór w pierwszej kolejności zajął się kwestiami doktrynalnymi, o czym świadczy w szczególności soborowa „Deklaracja 318 Ojców”, a dokładniej wyznanie wiary uznające Jezusa Chrystusa za Syna Bożego, „współistotnego Ojcu”. Oczywiście formułę tę można zrozumieć tylko w świetle gwałtownego sporu, który wybuchł w chrześcijaństwie w tym czasie, głównie we wschodniej części Cesarstwa Rzymskiego, sporu, który obracał się wokół pytania, jak pogodzić chrześcijańskie wyznanie wiary w Jezusa Chrystusa jako Syna Bożego z równie chrześcijańską wiarą w jednego Boga. Diatryba ta świadczy o tym, że na początku IV wieku kwestia chrystologiczna stała się „problematycznym przypadkiem chrześcijańskiego monoteizmu” (Ratzinger 1982, 123).

Ariusz, aleksandryjski teolog, opowiadał się za ścisłym monoteizmem zgodnym z ówczesną myślą filozoficzną, zgodnie z którą

Chrystus nie może być „Synem Bożym” we właściwym sensie, ale jedynie istotą pośrednią, którą Bóg posługuje się w relacjach z ludźmi. Sobór Nicejski stanowczo potępił to stanowisko, jak czytamy w liście do Egipcjan: „Jednogłośnie postanowiono potępić anatemą jego doktrynę sprzeczną z wiarą, jego bluźniercze wypowiedzi i opisy, którymi obraził Syna Bożego”. Aby rozstrzygnąć kontrowersję ariańską, Ojcowie Soboru odrzucili w ten sposób ściśle filozoficzny model monoteizmu propagowany przez Ariusza, potwierdzając wiarę w to, że Jezus Chrystus jako Syn Boży jest „współistotny Ojcu”². Wyznanie to stało się podstawą powszechnej wiary chrześcijańskiej, ponieważ Sobór Nicejski odbył się w czasie, gdy chrześcijaństwo nie zostało jeszcze rozdarte przez jakiegokolwiek schizmy, które miały nastąpić później.

Chrystologiczne wyznanie wiary z Nicei stanowi ważny, choć jeszcze nie ostateczny, krok na drodze do wielkiego wyznania wiary w Konstantynopolu w 381 roku. W rzeczywistości, definiując wiarę w Jezusa Chrystusa, Sobór Nicejski jedynie ogólnie wspominał o wierze w Ducha Świętego (w słowach „i w Ducha Świętego”). Dopiero Sobór Konstantynopolitański określił treść wyznania wiary w Ducha Świętego i w ten sposób dogmat o Trójcy Świętej został sformułowany jako specyficznie chrześcijańska forma monoteizmu (Ćwik 2014, 37–39). Symbol z Soboru w Konstantynopolu należy jednak rozumieć jako wiążącą formułę wiary nicejskiej, która w ten sposób znalazła swoją ostateczną formę w Symbolu konstantynopolitańskim (Pyc 2019, 33–59).

Należy podkreślić ekumeniczne znaczenia tego wyznania wiary, ponieważ jest ono wspólne nie tylko Kościołom wschodnim, Kościołom prawosławnym i Kościołowi katolickiemu, ale także wspólnotom kościelnym powstałym w wyniku Reformacji szesnastego

² „«Współistotny Ojcu» to słowo-klucz, termin, który stanie się «symbolem» Soboru Nicejskiego. Jednakże słowo *homoousios* miało niechlubną historię; używali go bowiem gnostycy w II w., w III w. występowało u potępionego na Synodzie Antiocheńskim w 268 r. Pawła z Samostaty. Słowo to dla niektórych mogło brzmieć bluźnierczo. Pytali oni, jak słowo, którego Bóg nie użył w Starym Testamencie, mogło wyrażać jego istotę? A jednak mimo tych obciążeń historycznych można zaryzykować stwierdzenie, że było to sformułowanie genialne i historyczne” (Ćwik 2014, 35).

wieku. Świadczy o tym przede wszystkim *Confessio Augustana* z 1530 r. (por. *Confessio Augustana* 1930), która widzi swoje credo zakorzenione w soborowych decyzjach wczesnego Kościoła i dlatego utrzymuje, że nie ma w nim niczego, „co odbiegałoby od Pisma Świętego, od wyznania wiary Kościoła powszechnego i rzymskiego, jakie znamy od autorów chrześcijańskich” (*Confessio Augustana, conclusio doctrinae*). Stwierdzenie to ma fundamentalne znaczenie ekumeniczne, ponieważ przywrócenie jedności Kościoła wymaga konsensusu co do istotnej treści wiary, nie tylko między dzisiejszymi Kościołami i Wspólnotami kościelnymi, ale także między dzisiejszym Kościołem a Kościołem przeszłości, zwłaszcza jego apostołskim pochodzeniem.

Jak zauważył protestancki teolog Wolfhart Pannenberg, Credo nicejsko-konstantynopolańskie jest w szczególności związane „z roszczeniem ważności w Kościele powszechnym i zostało również przyjęte przez wczesny Kościół jako wiążące dla wszystkich chrześcijan” (Pannenberg 2000, 197). Stanowi zatem najsilniejszą ekumeniczną więź wiary chrześcijańskiej. Dlatego pożądane jest, aby 1700. rocznica Soboru Nicejskiego była obchodzona wspólnie przez wszystkie Kościoły chrześcijańskie oraz aby jego chrystologiczne wyznanie zostało potwierdzone w ekumenicznej komunii.

Zajmowanie się Soborem Nicejskim jest ważne nie tylko z perspektywy historycznej. Jego chrystologiczne wyznanie zachowuje również – i właśnie – dzisiaj swoją stałą aktualność, zarówno w sytuacji ekumenicznej, jak i w Kościele zachodnim, gdzie można zaobserwować ożywienie tendencji ariańskich. Już w latach 90. kard. Joseph Ratzinger widział prawdziwe wyzwanie dla współczesnego chrześcijaństwa w „nowym arianizmie” (Ratzinger 1995, 40). Ariańskie tendencje przejawiają się – zdaniem Ratzingera – przede wszystkim w tym, że wiele osób, nawet wśród chrześcijan, jest wrażliwych na wszystkie aspekty człowieczeństwa Jezusa z Nazaretu, ale ma trudności z pełnym przyjęciem chrystologicznej wiary Kościoła, ponieważ uważają za problematyczne przekonanie, że ten Jezus jest jednorodnym Synem Bożym, obecnym wśród nas jako Zmartwychwstały. Nawet w dzisiejszym Kościele często nie można już dostrzec oblicza Syna Bożego w człowieku Jezusie, w którym

rozpoznaje się jedynie człowieka, choć wyjątkowego i szczególnie dobrego.

W tej sytuacji, w której nawet w dzisiejszym chrześcijaństwie musimy zauważyć swego rodzaju arianizację wiary w Chrystusa, a wraz z nią niepokojące podważenie znaczenia chrześcijańskiej wiary w Jezusa jako Chrystusa, w którym sam Bóg stał się człowiekiem, pilne jest, aby odnowić wyznanie chrystologiczne, jak dobitnie podkreślił kard. Joseph Ratzinger, aby chrystologia miała odwagę „zobaczyć Chrystusa w całej Jego wielkości, tak jak ukazują Go cztery Ewangelie w ich dynamicznej jedności” (Ratzinger 2000, 26). Musimy zatem mieć nadzieję, że 1700. rocznica Soboru Nicejskiego zostanie wykorzystana jako okazja do potwierdzenia w ekumenicznej komunii jego chrystologicznego wyznania.

Symbol wiary ogłoszony w Nicei, rozwinięty później w Konstantynopolu (381), nie jest jedynie formułą dogmatyczną, lecz wyrazem wspólnego doświadczenia zbawienia w Jezusie Chrystusie. Międzynarodowa Komisja Teologiczna zauważa, że lektura tego Symbolu przez różne tradycje chrześcijańskie ma charakter doksologiczny i modlitewny (por. MKT 2025, 26). Umożliwia to odkrycie na nowo potencjału jednoczącego zawartego w tym wspólnym wyznaniu.

Kluczowe pojęcie *homoousios* („współistotny”) było początkowo kontrowersyjne, ale z czasem stało się kamieniem węgielnym ortodoksji chrześcijańskiej. Dokument Komisji Teologicznej pokazuje, że przyjęcie tego terminu jako wyrazu prawdy o boskości Syna zyskało uznanie wielu tradycji, choć różnie go akcentują (MKT 2025, 28). Jest to dowód na możliwość zbliżenia się Kościołów poprzez wzajemne uznanie autentyczności wiary wyrażonej w różnorodny sposób.

2. W kierunku synodalności

Odkąd na Soborze Nicejskim rozstrzygnięto gwałtowny spór ariański dotyczący wyznania chrystologicznego i zdefiniowano duszpastersko-dyscyplinarną kwestię daty Wielkanocy, Sobór jest również świadectwem tego, w jaki sposób kontrowersyjne kwestie wiary i dyscypliny w Kościele są omawiane i rozstrzygane w sposób synodalny. Dlatego też Sobór ma dalsze znaczenie ekumeniczne,

zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę, że zgromadzili się na nim pierwsi słudzy Boży „ze wszystkich Kościołów całej Europy, Afryki i Azji”, jak podaje chrześcijański autor Euzebiusz z Cezarei, który był jednym z ojców soborowych i który widział w Soborze Nicejskim nową „Pięćdziesiątnicę” (*Vita Constantini* III, 7). Można zatem uznać Sobór Nicejski, na poziomie Kościoła powszechnego, za początek synodalnego sposobu podejmowania decyzji w Kościele.

Odnosi się do tego już samo słowo „synod”, które wywodzi się z dwóch greckich terminów – *hodos* (droga) oraz *syn* (z) – i wyraża fakt, że droga jest przemierzana razem. W znaczeniu chrześcijańskim słowo „synod” oznacza wspólną drogę tych, którzy wierzą w Jezusa Chrystusa, który objawił i nazwał siebie „drogą”, a dokładniej „drogą, prawdą i życiem” (J 14,6). Pierwotnie religia chrześcijańska była określana jako „droga”, a chrześcijanie podążający za Chrystusem byli nazywani „naśladowcami drogi” (Dz 9,2). W tym sensie Jan Chryzostom mógł stwierdzić, że Kościół jest nazwą „oznaczającą wspólną drogę”, a zatem Kościół i synod są „synonimami” (Chrysostomos, *Exp. in Ps.* 149). Słowo „synodalność” jest więc tak stare i fundamentalne, jak słowo „Kościół”.

1700-lecie Soboru Nicejskiego należy zatem postrzegać również jako zaproszenie i zachętę do wyciągnięcia ważnej lekcji z historii i pogłębienia myślenia synodalnego w dzisiejszej komunii ekumenicznej, zakotwicząc je w życiu Kościoła (por. Bujak 2021, 51–76). W rzeczywistości ekumenizm również posuwa się naprzód na drodze do odbudowy jedności Kościoła tylko wtedy, gdy jest realizowany w sposób wspólny, a zatem synodalny. Jak fundamentalna jest synodalność dla zaangażowania ekumenicznego, wyraźnie pokazują dwa ważne niedawno opublikowane dokumenty.

Kilka lat temu Komisja Wiara i Ustrój Ekumenicznej Rady Kościołów opublikowała studium „Ku wspólnej wizji Kościoła” (World Council of Churches 2013), którego celem jest wielostronna i ekumeniczna wizja natury, celu i misji Kościoła. Dokument ten przedstawia następujące ekumenicznie wspólne stwierdzenie ekologiczne: „Cały Kościół jest synodalny/koncyliarny na wszystkich poziomach życia kościelnego – lokalnym, regionalnym i powszechnym – pod przewodnictwem Ducha Świętego. Tajemnica trynitarnej życia Boga odzwierciedla się w synodalnym lub soborowym

charakterze Kościoła, a struktury Kościoła kształtują ten charakter, aby urzeczywistniać życie wspólnoty jako komunii”.

Pogląd ten podziela również Międzynarodowa Komisja Teologiczna w swoim dokumencie programowym „Synodalność w życiu i misji Kościoła”, w którym z radością zauważa, że dialog ekumeniczny posunął się do punktu uznania synodalności za „odkrywczy wymiar natury Kościoła”, zbliżając się do „koncepcji Kościoła jako koinonii”, „która jest realizowana w każdym Kościele lokalnym i w odniesieniu do innych Kościołów, poprzez konkretne struktury i procesy synodalne” (nr 116).

Oba dokumenty przedstawiają istotne wymiary synodalności Kościoła, wymiary, które należy pogłębić. Potrzeba zilustrowania i omówienia kwestii synodalności w Kościele katolickim z perspektywy ekumenicznej została podkreślona przez papieża Franciszka w 2015 r., podczas 50. rocznicy utworzenia Synodu Biskupów, ustanowionego przez papieża Pawła VI. Przy tej okazji Ojciec Święty potwierdził, że podjęcie i pogłębienie drogi synodalności jest tym, czego „Bóg oczekuje od Kościoła trzeciego tysiąclecia”. Papież wyraził również przekonanie, że wysiłek budowania Kościoła synodalnego jest również „obarczony implikacjami ekumenicznymi” (Franciszek 2015). Aby skonkretyzować ten priorytet w życiu Kościoła, papież Franciszek zainicjował, na poziomie Kościoła powszechnego, proces synodalny pod nazwą „Dla Kościoła synodalnego. Komunia, uczestnictwo, misja”, w którym również wymiar ekumeniczny będzie odgrywał ważną rolę, jak czytamy w „Vademecum Synodu o synodalności” (2023): „Dialog między chrześcijanami różnych wyznań, zjednoczonymi jednym chrztem, zajmuje szczególne miejsce na drodze synodalnej” (nr 7).

Oprócz wzmiankowanych perspektyw synodalnych istnieje jeszcze jedna perspektywa, którą na pierwszy rzut oka można by uznać za drugorzędną, ale która, również i przede wszystkim z ekumenicznego punktu widzenia, jest istotna: kwestia autorytetów, które odegrały wiodącą rolę w kontekście Soboru Nicejskiego. Jednym z uwarunkowań historycznych jest fakt, że sobór ten został zwołany przez cesarza, a dokładniej przez cesarza Konstantyna (por. Roldanus 2006). Cesarz dostrzegł wielkie niebezpieczeństwo dla swojego projektu wzmocnienia jedności imperium w oparciu o jedność wiary

chrześcijańskiej w gwałtownym sporze, który wówczas miał miejsce w chrześcijaństwie na temat wyznania chrystologicznego. W zbliżającym się ryzyku schizmy w Kościele cesarz dostrzegał zatem przede wszystkim problem polityczny; z drugiej strony był na tyle dalekowzroczny, by zdawać sobie sprawę, że jedność Kościoła musi być realizowana i chroniona nie w sposób polityczny, ale religijny. Aby zjednoczyć zwalczające się frakcje, cesarz Konstantyn zwołał Sobór Nicejski (por. Henderson 2024; Pietras 2025a, 2025b).

Sobór Nicejski zapoczątkował nową formę sprawowania autorytetu w Kościele: soborową i uniwersalną (por. Behr 2004). Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej ukazuje, że ten model może być inspiracją dla dzisiejszej eklezjologii synodalnej i dialogicznej, otwartej na wspólne rozeznawanie prawdy (MKT 2025, 32). W tym sensie Nicea pozostaje punktem odniesienia dla współczesnych form realizowania jedności bez uniformizacji. „[...] wydarzenie nicejskie otworzyło drogę do nowego instytucjonalnego wyrażenia autorytetu w Kościele, autorytetu o zasięgu uniwersalnym, uznawanego na soborach ekumenicznych, zarówno w odniesieniu do doktryny, jak i dyscypliny. Ten decydujący punkt zwrotny w sposobie myślenia i rządzenia we wspólnocie uczniów Pana Jezusa rzucił światło na istotne elementy misji nauczania Kościoła, a zatem na jego naturę” (MKT 2025, 3).

3. Nicea i relacje chrześcijańsko-żydowskie

Judeochrześcijaństwo towarzyszy chrześcijaństwu od samego początku, ponieważ samo wywodzi się od żydowskich wyznawców Chrystusa. Judeochrześcijanie żyjący w wielkich miastach, jak np. Antiochia, obawiali się majoryzacji ze strony „pogańskich” wyznawców Chrystusa (*hállēnes*), a ta opozycja musiała w konsekwencji doprowadzić do napięć (por. Ga 1–2; por. Żywica 2017, 25–48; Szulc 1982).

Powszechnie uznaje się, że Sobór Nicejski stanowi przełom w stosunkach między chrześcijanami a Żydami – zarówno w odniesieniu do samego Soboru Ekumenicznego, jak i bardziej ogólnie w dekadach wokół i po 325 roku. Można powiedzieć, że to właśnie w tym czasie separacja między chrześcijanami a Żydami oraz

między chrześcijaństwem a judaizmem osiągnęła ostateczną formę, kończąc długotrwały proces określany jako „rozejście się dróg” (ang. *parting of the ways*; por. Dunn 2006).

W czasach opisywanych w *Dziejach Apostolskich* żydowscy przywódcy wspólnoty uczniów Jezusa nie tylko głosili Ewangelię wśród narodów pogańskich, ale byli także pierwszymi „ojcami wiary” Kościoła. To właśnie oni – jako liderzy pierwotnej wspólnoty – przewodzili tzw. Soborowi Jerozolimskiemu (Dz 15), na którym zapadła przełomowa decyzja: poganie mogą zostać przyjęci do wspólnoty Kościoła bez konieczności przechodzenia na judaizm, bez obrzezania i bez obowiązku zachowywania całego Prawa Mojżeszowego.

Paradoksalnie na Soborze Nicejskim, który był niewątpliwie jednym z najważniejszych wydarzeń w historii Kościoła po czasach apostołskich, judeochrześcijanie – potomkowie tamtych pierwszych liderów – nie tylko nie odegrali żadnej roli, ale nie zostali nawet zaproszeni do udziału w soborze. Choć zgromadzenie soborowe nie sformułowało żadnych oficjalnych dokumentów „*Adversus Judaeos*”, to jednak właśnie na tym soborze, zwołanym z inicjatywy nieochrzczonego jeszcze cesarza Konstantyna i zdominowanym przez biskupów pochodzenia pogańskiego, doszło do faktycznego wykluczenia wspólnot judeochrześcijańskich z głównego nurtu Kościoła (por. Iprgrave 2023).

3.1. Synod w Elwirze (306)

Synod w Elwirze (Elvira), który odbył się około roku 306 w Hiszpanii, był jednym z pierwszych lokalnych synodów Kościoła zachodniego (Bardy 1949; Edwards 2009). W jego kanonach pojawiają się odniesienia do Żydów, choć nie stanowią one centralnego tematu obrad. Dotyczą one głównie kwestii kontaktów chrześcijan z Żydami oraz praktyk religijnych. Główne postanowienia dotyczące Żydów były następujące:

- Kanon 16: Zakazuje chrześcijanom małżeństw z Żydami: „Chrześcijanka, która wyjdzie za Żyda, nie może wrócić do Kościoła, dopóki nie opuści owego Żyda.”

- Kanon 49: Zabrania chrześcijanom spożywania razem posiłków z Żydami.

Te kanony świadczą o rosnącej separacji między wspólnotą chrześcijańską a żydowską w Cesarstwie Rzymskim oraz o dążeniu Kościoła do oddzielenia tożsamości chrześcijańskiej od judaizmu.

Antyjudaistyczne nastawienie części Ojców Kościoła sprawiło, że postrzegali oni żydowskie Pisma – z ich prawami i zwyczajami, często dla nich niezrozumiałymi – jako w najlepszym razie przestarzałe, a w najgorszym wręcz obraźliwe (por. Schäfer 1998). Ci nieliczni autorzy wczesnochrześcijańscy, którzy wykazywali zrozumienie lub szacunek wobec tradycji żydowskiej pielęgnowanej przez niektórych chrześcijan, zostali z czasem zepchnięci na margines. Postanowienia Synodu w Elwirze oznaczały faktyczny początek wykluczenia judeochrześcijan z życia rodzącego się Kościoła powszechnego (Howard 2022).

3.2. Konstantyn i Sobór Nicejski wobec Żydów

Najważniejszy tekst w tej tematyce to List Konstantyna do biskupów nieobecnych na Soborze Nicejskim, zachowany przez Euzebiusza z Cezarei. Konstantyn pisze o odłączeniu się od „obrzydlivych Żydów” w kontekście ustalenia daty Wielkanocy: „Powinniśmy nie mieć nic wspólnego z tą zbrodniczą sektą Żydów [...] Nasz Zbawiciel pokazał nam inną drogę [...]. Nie może być nic bardziej niewłaściwego niż mieć cokolwiek wspólnego z Żydami przy celebrowaniu najświętszego z wszystkich świąt” (*Vita Constantini* III, 18–20). Oryginał grecki (fragm.): „μηδὲν κοινὸν ἔχειν ἡμᾶς δεῖ τοῖς ἐκεῖνων ἔθιμοις τῶν ἐχθρῶν τοῦ δεσπότης” („Nie przystoi nam mieć nic wspólnego z obyczajami tych ludzi – wrogów naszego Pana”).

„[...] ἐκεῖνην μὲν τὴν ἡμέραν, ἣν ἡ Ἰουδαϊκὴ πολιτεία εὐρτάζει, ἄσκοπον καὶ ἀναμώδιον εἶναι” („Ten dzień, który czci społeczności żydowska, jest absurdalny i niestosowny [dla chrześcijan]”).

Mowa o „wrogach Pana” wpisuje się w retorykę wykluczenia i rodzącego się antyjudaizmu teologicznego (Simon 1992; Rajak 2001).

Sobór Nicejski sam nie zachował kanonów dotyczących Żydów jako takich, ale na soborze ustalono datę Wielkanocy niezależnie od kalendarza żydowskiego – był to celowy akt oddzielenia się od tradycji żydowskiej. Decyzję tę wyraża się często tak: Wielkanoc nie będzie już obchodzona razem z Paschą żydowską, ale według własnych obliczeń Kościoła (tzn. pierwsza niedziela po pierwszej pełni księżyca po wiosennej równonocy – ale niezależnie od daty Paschy; *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, 1³). Parafraza decyzji soborowej w języku łacińskim (rekonstrukcja z listów): „Ut una die per universum orbem Christiani pascha celebrarent, nec cum Judaeis amplius communicaretur.” („Aby chrześcijanie na całym świecie obchodzili Paschę w jednym dniu, i nie obchodzili jej więcej wspólnie z Żydami”).

Sobór Nicejski odegrał kluczową rolę w kształtowaniu ortodoksji chrześcijańskiej, co miało istotny wpływ na marginalizację wspólnot żydowsko-chrześcijańskich. Decyzje soboru, zwłaszcza dotyczące ustalenia daty Wielkanocy niezależnie od żydowskiej Paschy, symbolizowały odcięcie się od żydowskich korzeni chrześcijaństwa i przyczyniły się do postrzegania wspólnot judeochrześcijańskich jako heretyckich (Schäfer 1998).

3.3. Implikacje dla stosunków chrześcijańsko-żydowskich

Analiza porównawcza społeczności żydowsko-chrześcijańskich przed i po Soborze Nicejskim dostarcza cennych spostrzeżeń na temat rozwoju teologii chrześcijańskiej. Analiza ta podkreśla transformację doktryny chrześcijańskiej od jej żydowskich korzeni do odrębnej tożsamości teologicznej, na którą wpływ miała dynamika społeczno-polityczna i debaty doktrynalne. Sobór Nicejski wyznaczył kluczowy moment w tej ewolucji, ustanawiając zjednoczoną chrześcijańską ortodoksję, która znacznie odbiegała od swoich żydowskich korzeni. Przemianę tę można zrozumieć poprzez kilka kluczowych aspektów.

Rozwój teologii chrześcijańskiej po Nicei miał trwałe konsekwencje dla stosunków żydowsko-chrześcijańskich. Ustanowienie

³ Fragment zachowany m.in. u Sokratesa Scholastyka.

odrębnej tożsamości chrześcijańskiej często wiązało się z odrzuceniem elementów żydowskich, co doprowadziło do historii antyjuδαizmu w doktrynie chrześcijańskiej (Boyarin 2007). Pomimo tych historycznych napięć istnieje potencjał dla odnowionego zrozumienia relacji żydowsko-chrześcijańskich przez pryzmat wspólnego dziedzictwa i dialogu teologicznego. Współczesne nie-supersesjonistyczne podejścia teologiczne starają się wypełnić lukę między tymi społecznościami, podkreślając podobieństwa i wzajemny szacunek (por. Szulc 1982; Daniélou 2002).

Wczesne chrześcijaństwo było głęboko zakorzenione w tradycjach żydowskich, o czym świadczą praktyki i wierzenia społeczności żydowsko-chrześcijańskich. Społeczności te utrzymywały ścisły związek z żydowskimi zwyczajami i monoteistycznymi ramami modlitwy „Słuchaj Izraelu” (*Šema’ Israel*), które podkreślały jedność Boga. Różnorodność we wczesnym chrześcijaństwie obejmowała różne interpretacje natury i misji Chrystusa, odzwierciedlając spektrum wierzeń od żydowskiego mesjanizmu po bardziej hellenistyczne wpływy. Różnorodność ta została stopniowo przyćmiona przez rozwój bardziej jednolitej ortodoksji chrześcijańskiej (Skarsaune 2007).

Sobór Nicejski odegrał kluczową rolę w określeniu teologicznych granic chrześcijaństwa, szczególnie poprzez ustanowienie nicejskiego wyznania wiary. Credo to wyartykułowało doktrynę Trójcy Świętej, która oznaczała odejście od żydowskiego monoteizmu i zdefiniowała dogmatycznie naturę Chrystusa zarówno jako boską, jak i ludzką. Na decyzje soboru miały wpływ również czynniki polityczne, w tym zaangażowanie cesarza Konstantyna, który dążył do zjednoczenia imperium w ramach jednej doktryny religijnej. Ten wymiar polityczny odegrał kluczową rolę w kształtowaniu ortodoksji, która wyłoniła się z Nicei (Pietras 2025a, 2025b).

Przejście od tożsamości żydowsko-chrześcijańskiej do głównie pogańskiej (greckiej, rzymskiej) tożsamości chrześcijańskiej wiązało się ze znaczącymi reinterpretacjami teologicznymi. Wczesno-chrześcijańscy teologowie, tacy jak ci, którzy pod wpływem teorii gnostyckich i kenotycznych odeszli od żydowskich oczekiwań mesjańskich, opracowali nowe koncepcje chrystologiczne.

Rosnąca separacja między społecznościami żydowskimi i chrześcijańskimi była naznaczona napięciami teologicznymi i kulturowymi. Decyzje Soboru Nicejskiego przyczyniły się do marginalizacji wspólnot żydowsko-chrześcijańskich, które ostatecznie zostały uznane za heretyckie przez dominującą ortodoksję chrześcijańską (Gager 1983; Boyarin 2007).

Podczas gdy Sobór Nicejski stanowił znaczący punkt zwrotny w rozwoju teologii chrześcijańskiej, ważne jest, aby rozpoznać złożoną grę czynników religijnych, kulturowych i politycznych, które ukształtowały tę ewolucję. Analiza porównawcza społeczności żydowsko-chrześcijańskich przed i po soborze ujawnia zarówno ciągłość, jak i rozbieżności w myśli teologicznej, podkreślając dynamiczny charakter kształtowania się tożsamości religijnej. Zrozumienie tych historycznych wydarzeń może pomóc we współczesnych dyskusjach na temat dialogu międzywyznaniowego i pojednania wspólnych dziedzictw religijnych (Kelly 1982).

Współczesna refleksja teologiczna podkreśla, że chrześcijaństwo nie może w pełni zrozumieć swojej tożsamości bez odniesienia do judaizmu. Międzynarodowa Komisja Teologiczna w dokumencie „Jezus Chrystus, Syn Boży, Zbawiciel. 1700. rocznica Soboru Powszechnego w Nicei (325–2025)” wskazuje, że wiara wyznana w Nicei otwiera nasze spojrzenie na przełomową i trwałą nowość, która pojawiła się wraz z przyjściem pośród nas Syna Bożego. W tym kontekście święto Paschy, obecne w obu tradycjach, stanowi nie tylko wspólne dziedzictwo, ale również przestrzeń potencjalnego dialogu.

4. Żydowska Pascha a chrześcijańska Wielkanoc

W kontekście ekumenicznych obchodów 1700-lecia Soboru Nicejskiego bardzo aktualną kwestią duszpasterską jest data Wielkanocy, która była kontrowersyjna już we wczesnym Kościele i dlatego istniały różne daty: niektórzy chrześcijanie, zwłaszcza w Azji Mniejszej, zawsze obchodzili Wielkanoc w połączeniu z żydowskim Pesach 14 dnia miesiąca Nisan, niezależnie od dnia tygodnia; z tego powodu nazywano ich kwartodecymanami. Inni chrześcijanie, zwłaszcza w Syrii i Mezopotamii, obchodzili Wielkanoc

w niedzielę następującą po żydowskim Pesach, dlatego nadano im nazwę Protopaschites.

4.1. Kwartodecymanie i Protopaschici

Protopaschici to chrześcijanie, którzy obchodzili Paschę (czyli Święto Zmartwychwstania Pańskiego) razem z Żydami, tzn. dokładnie w dniu żydowskiej Paschy – 14 lub 15 Nisan, bez względu na to, jaki to był dzień tygodnia. Ich nazwa pochodzi od greckiego *protos* („pierwszy”) i Pascha, co można rozumieć jako: „ci, którzy obchodzą Paschę jako pierwsi” (tj. razem z Żydami). Byli oni więc bardziej radykalni niż kwartodecymanie, którzy również świętowali 14 Nisan, ale robili to w duchu chrześcijańskim (niekoniecznie z Żydami) (Strand 1990). Protopaschici natomiast bardzo ściśle wiązali się z żydowską rachubą kalendarza i datą święta, co wywoływało sprzeciw większości Kościoła. Co ich wyróżniało? Ścisłe utożsamienie daty Paschy chrześcijańskiej z żydowską. W oczach przedstawicieli Kościoła stanowili oni niebezpieczne upodobnienie się do judaizmu. Byli krytykowani za uzależnianie kalendarza chrześcijańskiego od żydowskiego Sanhedrynu. Ich poglądy zostały potępione na Soborze Nicejskim, który wyraźnie ustalił, że chrześcijańska Pascha nie powinna być obchodzona razem z żydowską. Po soborze ich tradycja stopniowo zanikała, choć ślady protopaschitów pojawiały się jeszcze w niektórych regionach Wschodu (np. w Syrii czy w Mezopotamii).

4.2. Kwestia wspólnej daty Wielkanocy

Poszukiwanie wspólnego dnia świętowania Wielkanocy jest symbolem chrześcijańskiego pragnienia jedności (por. Di Berardino 1992; McCarthy 2021). To dążenie historycznie odegrało istotną rolę w zwołaniu Soboru Nicejskiego. „Z różnych listów Konstantyna wynika, że jego główną troską było, żeby chrześcijaństwo było zjednoczone i żeby nie było sporów religijnych. Podjął już ideę, by oprzeć swoje cesarstwo na chrześcijaństwie. Zatem jedność chrześcijaństwa miała wspierać jedność cesarstwa. I wreszcie ostatnią sprawą, którą Konstantyn chciał załatwić przy pomocy soboru: oczekiwał,

że biskupi uzgodnią wspólną datę Wielkanocy, co – jak wiemy – do dziś się nie stało” (Pietras i Sporniak 2025, 44).

Gdy zbliżamy się do roku 2033, dążenie to nabiera jeszcze większego znaczenia. Ujednolicenie chrześcijańskich obchodów Wielkanocy byłoby nie tylko niezwykłym wyrazem jedności, ale także potężnym świadectwem dla świata wspólnej wiary w zmartwychwstanie Chrystusa. W dokumencie Międzynarodowej Komisji Teologicznej z 2025 r. wyjątkowe znaczenie przypisano nadziei na ustalenie wspólnej daty obchodów Wielkanocy. Komisja Teologiczna postrzega to jako wymiar praktycznego urzeczywistnienia jednego wyznania wiary (MKT 2025, nr 39). Jedno Święto Zmartwychwstania Chrystusa byłoby czytelnym znakiem wspólnej wiary i dążenia do jedności.

4.3. Współczesne dążenia ekumeniczne

W ostatnich dziesięcioleciach temat wspólnej daty Wielkanocy był podejmowany w licznych dialogach ekumenicznych, m.in. w ramach Światowej Rady Kościołów, Rady Konferencji Episkopatów Europy oraz przez patriarchów Kościołów wschodnich i papieży. Szczególnie istotny był dokument wydany w Aleppo w 1997 roku przez wspólną grupę roboczą Kościoła katolickiego i Światowej Rady Kościołów, który proponował ustalenie wspólnej metody obliczania daty Paschy według kalendarza juliańskiego z pomocą astronomii. Propozycja ta, choć dotąd nie została powszechnie przyjęta, pozostaje punktem odniesienia w toczących się dyskusjach (por. WWC i PCPCU 1997).

Zarówno Jan Paweł II, jak i papież Franciszek wyrażali publicznie gotowość do przyjęcia wspólnej daty Wielkanocy, nawet kosztem zmiany tradycyjnej praktyki Kościoła łacińskiego. W 2023 roku koptyjski patriarcha Tawadros II i papież Franciszek ogłosili wspólne dążenie do ujednolicenia daty Święta Zmartwychwstania. Jest to znak, że duch Soboru Nicejskiego wciąż inspiruje Kościoły do przewycięzania podziałów, szczególnie w tym, co dotyczy centralnego wydarzenia chrześcijańskiej wiary.

W tym roku obchodzimy 1700. rocznicę Soboru Nicejskiego, który jest uważany za pierwszy sobór ekumeniczny, mający

fundamentalne znaczenie dla wszystkich kościołów chrześcijańskich do dziś. Dlatego chciałbym zacząć od przypomnienia, co ten sobór postanowił w sprawie Wielkanocy. Ojcowie soborowi znaleźli wspólne rozwiązanie kontrowersyjnej wówczas kwestii, kiedy należy obchodzić Wielkanoc, o czym wiemy z listu soborowego do Kościoła w Egipcie, Libii i Pentapolis. Jednak kanony Soboru Nicejskiego nie zawierają żadnych postanowień dotyczących określonej daty Wielkanocy.

Zasada obliczania daty Wielkanocy, do której odwołuje się dziś większość kościołów – to znaczy, że Wielkanoc powinna być obchodzona w pierwszą niedzielę po pierwszej pełni księżyca następującej po równonocy wiosennej – znajduje się dopiero w późniejszych dokumentach. Nic nie wskazuje na to, że sobór wydał jakikolwiek dekret dotyczący kwestii cyklu księżycowego lub równonocy.

Jak się wydaje, wskazuje to, że głównym celem soboru było uzgodnienie wspólnej daty Wielkanocy, a nie ustanowienie konkretnej zasady, która byłaby niezmienna przez cały czas. Ojcowie soborowi byli zainteresowani wzmocnieniem wiarygodności wiary chrześcijańskiej poprzez wspólne obchodzenie Święta Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa w całej *oikoumenē*, całym znanym wówczas świecie. W kontekście współczesnym, oznacza to, że wierność dziedzictwu Soboru Nicejskiego nie jest kwestią przestrzegania określonej zasady, ale znalezienia sposobu na wspólne świętowanie Wielkanocy w przyszłości.

4.4. Obecna praktyka w Kościele rzymskokatolickim

Zaskakujące może być uświadomienie sobie, że w obecnej praktyce Kościoła rzymskokatolickiego nie wszyscy katolicy obchodzą Wielkanoc w tym samym dniu. Powodem tego, nawet jeśli na pierwszy rzut oka może się to wydawać paradoksalne, jest ogromne znaczenie dla katolików wspólnego obchodzenia Wielkanocy. Dotyczy to zwłaszcza chrześcijan mieszkających w jednym miejscu lub regionie – w rodzinach, w których jedno z małżonków jest katolikiem, a drugie prawosławnym. Różne daty Wielkanocy stanowią poważne wyzwanie, ponieważ również okresy postu i dni świąteczne będą się różniły. Dlatego katolicy rozważają kwestię Wielkanocy przede

wszystkim z duszpasterskiego punktu widzenia. Chociaż większość katolików obchodzi Wielkanoc według kalendarza gregoriańskiego, w niektórych krajach, wraz z większością ludności, obchodzą Wielkanoc według kalendarza juliańskiego (np. w Grecji i w Ukrainie). Jest to dowód pewnego pragmatyzmu ze strony katolików rzymskich. Wydaje się jednak, że dokładnie to proponował Sobór Nicejski: wspólne świętowanie Wielkanocy jest decydującym czynnikiem, a nie sama data.

W kontekście rocznicy Soboru Nicejskiego nie chodzi nam jednak o to, w jaki sposób można osiągnąć regionalne porozumienia w sprawie daty Wielkanocy, ale raczej jak wszyscy chrześcijanie na całym świecie mogą ponownie obchodzić Święto Zmartwychwstania Pańskiego w jednym dniu. Synod o synodalności Kościoła katolickiego, który zakończył się w październiku 2024 r., przeznaczył ponad trzy lata na badanie znaczenia synodalności dla życia Kościoła. W dokumencie końcowym podkreślono, że rocznica Soboru Nicejskiego „będzie również okazją do podjęcia odważnych inicjatyw na rzecz wspólnej daty Wielkanocy, abyśmy mogli świętować zmartwychwstanie Pańskie tego samego dnia, co opatrnościowo nastąpi w 2025 roku”.

25 stycznia 2025 r., podczas ekumenicznego nabożeństwa na zakończenie „Tygodnia modlitw o jedność chrześcijan”, papież Franciszek podkreślił, że Kościół katolicki jest gotowy przyjąć każdą propozycję, która prowadzi do wspólnej Wielkanocy.

Oznacza to, że Kościół rzymskokatolicki nie obstaje przy 400-letniej tradycji obliczania daty Wielkanocy według kalendarza gregoriańskiego. Dialog między papieżem Franciszkiem a koptyjskim papieżem Tawadrosem II (podczas osobistych spotkań, rozmów telefonicznych i regularnej wymiany listów w Dniu Przyjaźni między koptami i katolikami) obejmował rozmowę o obchodzeniu w przyszłości Wielkanocy w trzecią niedzielę kwietnia, unikając w ten sposób wszelkich różnic między kalendarzami.

Już Sobór Watykański II oświadczył, że nie będzie się sprzeciwiał, jeśli święto Wielkanocy zostanie przypisane do konkretnej niedzieli, pod warunkiem, że ci, których może to dotyczyć, zwłaszcza bracia, którzy nie są w komunii ze Stolicą Apostolską, wyrażą na to zgodę. Czy wszystkie kościoły są gotowe zaakceptować taką

propozycję? Jaka jest szansa do rozwiązania tej wielowiekowej kontrowersji? Kościół rzymskokatolicki nie uważa, że wszystkie pozostałe Kościoły powinny przestrzegać jego zasad, ale stwierdza, że jest gotów podążać za innymi, jeśli istnieje szansa na to, że w przyszłości Wielkanoc będzie mogła być obchodzona razem.

Można sobie wyobrazić następującą inicjatywę ekumeniczną: zaproszenie do podjęcia wspólnych ustaleń skierowane ze strony papieża oraz prawosławnego patriarchy ekumenicznego do przywódców innych Kościołów, takich jak prawosławni patriarchowie Aleksandrii, Antiochii i Jerozolimy, patriarchowie wschodnich kościołów prawosławnych, arcybiskup Canterbury jako przedstawiciel Wspólnoty Anglikańskiej oraz przewodniczący Światowej Federacji Luterkańskiej. Taka „ekumeniczna synaksa” (używając terminologii ukutej przez patriarchę Bartłomieja) mogłaby wydać mandat do sporządzenia konkretnej propozycji odnośnie do następnej wspólnej Wielkanocy, która przypada ponownie za trzy lata. Co ciekawe, Wielkanoc będzie przypadać w tym samym dniu co trzy lata w kalendarzu gregoriańskim i juliańskim w ciągu najbliższych dziesięciu lat (2025, 2028, 2031 i 2034). Dekada, która jest przed nami, oferuje możliwość nadania nowego impetu wysiłkom na rzecz uzgodnienia wspólnej daty Wielkanocy. Istnieje możliwość, by wykorzystać ten *kairos* i dołożyć starań, by uzgodnić wspólną datę Wielkanocy.

Zakończenie

W historii soborów – począwszy od pierwszego zwołanego do starożytnej Nicei – należy odróżnić mit od rzeczywistości, która jest pełna postaw nieewangelicznych oraz intryg politycznych. Pierwszy ekumeniczny Sobór Nicejski, zwołany w 325 r., był znaczącym krokiem w promowaniu jedności i konsensusu w Kościele poprzez zajęcie się niektórymi istotnymi sporami teologicznymi i ustanowienie pewnych fundamentalnych doktryn. Obejmują one pierwszą część nicejskiego wyznania wiary, które później stało się nicejsko-konstantynopolitańskim. Krótko mówiąc, idea Nicei stanowiła sedno dyskursu soborowego do połowy V wieku (Sobór Chalcedoński 451 r.; por. Ćwik 2014, 31–47).

Sobór Nicejski pozostaje nie tylko wydarzeniem historycznym, ale teologicznym i duchowym dziedzictwem wszystkich chrześcijan. Jego ekumeniczny potencjał, podkreślony w dokumencie „Jezus Chrystus, Syn Boży, Zbawiciel” (2025), stanowi zaproszenie do ponownego odkrycia wspólnego fundamentu wiary, który może inspirować współczesny dialog i dążenie do jedności chrześcijan w XXI wieku.

W związku z 1700. rocznicą Soboru Nicejskiego Kościół ma okazję do ponownego przemyślenia kwestii daty obchodzenia Wielkanocy. Poza samym zagadnieniem kalendarzowym warto stale akcentować – zarówno w refleksji teologicznej, jak i w homiliach oraz katechezie – głęboki związek między Wielkanocą a żydowskim Pesach. Powinno to prowadzić do pełniejszego i bardziej pogłębionego rozumienia paschalnego sensu świąt wielkanocnych.

Współczesny świat doświadcza szybkich zmian w sferze technologicznej, społecznej i kulturowej, co prowadzi do zwiększonego pluralizmu religijnego, sekularyzmu i relacji międzywyznaniowych. Co więcej, szybka ewolucja dzisiejszego świata doprowadziła do globalizacji religii i zwiększonych wyzwań moralnych i etycznych. W tym szybko zmieniającym się środowisku Sobór Nicejski może być ponadczasowym przypomnieniem znaczenia dialogu i współpracy we wspieraniu ekumenicznej jedności i wzajemnego szacunku wewnątrz chrześcijaństwa oraz w relacjach chrześcijańsko-żydowskich.

The Council of Nicaea (325) in an Interreligious and Ecumenical Perspective

Abstract: The Council of Nicaea, held in 325, played a crucial role in defining the fundamental doctrines of the Christian Church and is essential for contemporary theological reflection. Understanding its history and initial reception is essential to assess its relevance in today's scenario, especially in the context of the ecumenical movement. In 2025, the 1700th anniversary of the Council of Nicaea fits into a significant historical context, which includes other milestones such as the Jubilee of Hope and the 60th anniversary of the Second Vatican Council. These anniversaries, together with ecumenical commemorations, reinforce the importance of the Council of Nicaea in the history of the Church. The event not only formed the doctrinal basis, but was also central to the contemporary ecumenical movement, which seeks to overcome historical divisions between Christian denominations. Reflection on the Council of

Nicaea, particularly the Nicene-Constantinopolitan Symbol, is seen as an opportunity to promote Christian unity by overcoming the prejudices and polarisations that persist.

Keywords: 1700th anniversary of the First Council of Nicaea, ecclesiology, ecumenism, Nicene Creed, First Council of Nicaea

Bibliografia

- Behr, John. 2004. *The Nicene faith: Formation of Christian theology*. Vol. 2. Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press.
- Boyarin, Daniel. 2007. *Border Lines: The Partition of Judaeo-Christianity*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Bujak, Janusz. 2021. "Nauczanie papieża Franciszka o synodalności w kontekście współczesnej refleksji teologicznej i ekumenicznej." *Collectanea Theologica* 91 (1): 51–76. <https://doi.org/10.21697/ct.2021.91.1.03>.
- Confessio Augustana*. 1930. In vol. 1–2 of *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. (= BSLK).
- Ćwik, Karolina. 2014. "Kształtowanie się dogmatów chrystologicznych na Soborach pierwszych wieków." *Collectanea Theologica* 84 (3): 31–47. <https://doi.org/10.21697/ct.2017.87.1.02>.
- Daniélou, Jean. 2002. *Teologia judeochrześcijańska. Historia doktryn chrześcijańskich przed Soborem Nicejskim*. Translated by Stanisław Basista. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Di Berardino, Angelo. 1992. *L'imperatore Costantino e la celebrazione della Pasqua*. In *Costantino il Grande dall'Antichità all'Umanesimo: colloquio sul cristianesimo nel mondo antico: Macerata 18–20 dicembre 1990*, edited by Giorgio Bonamente and Franca Fusco, 1:363–84. Macerata: Università degli Studi di Macerata.
- Dunn, James D.G. 2006. *The Partings of the Ways: Between Christianity and Judaism and their Significance for the Character of Christianity*. London: SCM Press.
- Edwards, Mark. 2009. *Catholicity and Heresy in the Early Church*. Farnham: Ashgate.
- Eusebius Caesariensis, *Vita Constantini* (Eusebius). 1975. *Über das Leben des Kaisers Konstantin*. Edited by Friedhelm Winkelmann. Die Griechischen Christlichen Schriftsteller. Eusebius 1/1. Berlin: Akademie Verlag. Polish translation: *Euzebiusz z Cezarei*. 2007. *Życie Konstantyna*. Translated by Teresa Wnętrzak. *Źródła Myśli Teologicznej* 44. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Franciszek. 2015. *Discorso in occasione della Commemorazione del 50° anniversario dell'istituzione del Sinodo dei Vescovi*. 17 Ottobre. Accessed October 15, 2024. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/october/documents/papa-francesco_20151017_50-anniversario-sinodo.html.
- Gager, John G. 1983. *The Origins of Anti-Semitism: Attitudes Toward Judaism in Pagan and Christian Antiquity*. New York: Oxford University Press.

- Henderson, David E. 2024. *Constantine and the Council of Nicaea: Defining Orthodoxy and Heresy in Christianity, 325 C.E.* Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Howard, Kenneth W. 2022. *Excommunicating the Faithful: Jewish Christianity in the Early Church.* Denver, CO: GCRR Press.
- Iprgrave, Michael. 2023. "Nicaea and Christian–Jewish Relations." *The Ecumenical Review* 75 (2): 235–48.
- Jan Paweł II and Moran Mar Ignatius Zakka I Iwas. 1984. *Common declaration of Pope John Paul II and His Holiness Moran Mar Ignatius Zakka I Iwas, Patriarch of Antioch and All the East (June 23, 1984).* Accessed October 15, 2024. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1984/june/documents/hf_jp-ii_spe_19840623_jp-ii-zakka-i.html.
- Joannes Chrysostomos, *Expositio in Psalmos* (Joannes Chrysostomos). 1862. "Expositio in Psalmum CXLIX." In *Patrologiae cursus completus, series graeca*, edited by Jacques-Paul Migne, 55:493–95. Paris: Migne.
- Kelly, John N.D. 1988. *Początki doktryny chrześcijańskiej.* Translated by Julia Mrukówna. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- McCarthy, Daniel P. 2021. "The Council of Nicaea and the Celebration of the Christian Pascha." In *The Cambridge Companion to the Council of Nicaea*, edited by Young Richard Kim, 177–201. Cambridge: Cambridge University Press.
- Międzynarodowa Komisja Teologiczna. 2018. *Synodalność w życiu i misji Kościoła.* Międzynarodowa Komisja Teologiczna. 2025. *Jezus Chrystus, Syn Boży, Zbawiciel. 1700. rocznica Soboru Powszechnego w Nicei (325–2025).* Accessed April 3, 2025. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_doc_20250403_comunicato-1700-nicea_pl.html. (= MKT).
- Pannenberg, Wolfhart. 2000. "Die Bedeutung des Bekenntnisses von Nicaea-Konstantinopel für den ökumenischen Dialog heute." In *Kirche und Ökumene*, vol. 3 of *Beiträge zur Systematischen Theologie*, 194–204. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Pietras, Henryk, and Artur Sporniak. 2025. "Sobór politycznie zaangażowany." *Tygodnik Powszechny* 20:44–47.
- Pietras, Henryk. 2025a. *Sobór Nicejski (325). Kontekst religijny i polityczny, dokumenty, komentarze.* Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Pietras, Henryk. 2025b. "I 1700 anni del Concilio di Nicea: contesto storico, convocazione e principali decisioni." *La Civiltà Cattolica* 2:70–84.
- Pyc, Marek. 2019. *Chrystologia soborów chrześcijańskiej starożytności.* Studia i Teksty UAM 201. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Rajak, Tessa. 2001. *The Jewish Dialogue with Greece and Rome.* Studies in Cultural and Social Interaction. Boston, MA: Brill Academic Publishers.
- Ratzinger, Joseph. 1982. "Das Credo von Nikaia und Konstantinopel: Geschichte, Struktur und Gehalt." In *Theologische Prinzipienlehre. Bausteine der Fundamentaltheologie*, 116–27. München: Erichewel Verlag.
- Ratzinger, Joseph. 1995. "Jesus Christus heute." In *Ein neues Lied für den Herrn. Christusglaube und Liturgie in der Gegenwart*, 15–45. Freiburg i. Br.: Herder.

- Ratzinger, Joseph. 2000. *Vorwort zur Neuausgabe 2000*. In *Einführung in das Christentum. Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis*, 9–26. München: Kösel-Verlag.
- Roldanus, Johannes. 2006. *The Church in the Age of Constantine: The Theological Challenges*. London: Routledge.
- Schäfer, Peter. 1998. *Judeophobia: Attitudes toward the Jews in the Ancient World*. London: Harvard University Press.
- Schatz, Klauz. 2002. *Sobory Powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Sekretarz Generalnego Synodu Biskupów. 2021. *Vademecum Synodu o synodalności*.
- Simon, Marcel. 1992. *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa I-IV w.* Translated by Eligia Bąkowska. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Skarsaune, Oskar. 2007. *In the Shadow of the Temple: Jewish Influences on Early Christianity*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press.
- Strand, Kenneth A. 1990. "Sunday Easter and Quartodecimanism in the Early Christian Church." *Andrews University Seminary Studies* 28 (2, Summer): 127–36.
- Szulc, Franciszek. 1982. *Struktura teologii judeochrześcijańskiej patrystycznej w świetle badań Jeana Daniélou*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Światowa Rada Kościołów (WCC) and Rada ds. Popierania Jedności Chrześcijan (PCPCU). 1997. *Pascha: możliwość wspólnego świętowania Wielkanocy. Wspólna propozycja z Aleppo*.
- Wołyniec, Włodzimierz. 2024. "The Interpretation of Nicene Christology at the Council of Alexandria (c. 370) and Its Revision." *Collectanea Theologica* 94 (4): 35–55. <https://doi.org/10.21697/ct.2024.94.4.02>.
- World Council of Churches. 2013. *The Church Towards a Common Vision*. Faith and Order Paper No. 214. Geneva: WCC Publications.
- Żywica, Zdzisław. 2017. "'Obrzezany' Grek i 'prawdziwy' Żyd w świetle Rz 1,18–3,20." *Collectanea Theologica* 87 (1): 25–48. <https://doi.org/10.21697/ct.2017.87.1.02>.